

УДК 323.21(477)

О. О. Поліщук, аспірант

УКРАЇНСЬКА ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА В КОНТЕКСТІ ДЕМОКРАТИЧНОЇ ПЕРСПЕКТИВИ: ЕЛЕКТОРАЛЬНИЙ РАКУРС

Статтю присвячено виявленню політико-культурних детермінант формування демократичних практик у сучасній Україні в електоральному контексті. Обґрунтовано, що первинні елементи демократії здавна вплетені в українську політичну культуру. Здійснено аналіз взаємозв'язку електорального процесу і політичної культури в контексті демократичної перспективи української держави. Виділено основні фактори, які впливають на формування та становлення демократичної політичної культури в Україні.

Ключові слова: політична культура, виборчий процес, демократія, PR-технології.

Актуальність проблеми обумовлюється важливістю формування ефективних демократичних практик в Україні, успішність втілення яких не в останню чергу залежить від політичної культури. Ціннісне поле української політичної культури формується набором різноаспектних детермінант. Первинні елементи демократичного устрою здавна вплетені в українську політичну культуру, про що зазначено в працях багатьох теоретиків (М. Грушевський, В. Кремень, І. Лисяк-Рудницький, В. Литвин, В. Лісовий, О. Пивоварський, І. Поліщук, Дж. Сакс, М. Шаповал, М. Шлемкевич та ін.).

На шляху до розбудови сильних та ефективних демократичних інститутів в Україні вагомим значення набуває електоральний процес, оскільки саме інститут виборів є одним із найважливіших інструментів демократії.

Мета статті полягає у виявленні політико-культурних детермінант формування демократичних практик у сучасній Україні. **Завданням** статті виступає аналіз взаємозв'язку електорального процесу і політичної культури в контексті демократичної перспективи української держави.

Специфіка політичної культури переважно обумовлюється розмаїттям чинників, які впливають на її формування. На думку В. Литвина, «стан політичної культури в суспільстві залежить від багатьох параметрів: ментальності, закоріненості демократичної традиції, системи управління, стану громадянського суспільства» [3, с. 3]. Також зазначається, що політичні уподобання і стереотипи електоральної поведінки напрочуд довго зберігають свою традиційність.

Аналізуючи особливості формування демократичної традиції в Україні, В. Лісовий наголошує, що для розуміння політичної культури українства більш глибокого осмислення потребують такі явища, як «військова демократія» та «віче» [4, с. 126]. Концептуалізація цих категорій принципово важлива з огляду на те, що традиція завжди опирається на певні базові елементи, детальний аналіз яких дає можливість виявити ментальне підґрунтя формування демократичних практик в Україні.

На території сучасної України ще в давні часи народне зібрання — віче — було головною можливістю народного волевиявлення. У дещо видозміненій формі віче існувало й за часів Київської Русі. Не важко помітити, що віче є певним прообразом сучасних виборів. На народних віче вирішувалися головні питання тогочасного життя общини. Сучасні ж вибори визначають подальший напрям як внутрішньої, так і зовнішньої політики України, що обумовлюється шляхом обрання певної ідеології як вектора політичного розвитку.

Важливо врахувати той факт, що Україна завжди вирізнялася неоднорідністю ідеологічних уподобань громадян. Однією з найвагоміших причин такої неоднорідності ідеологічних позицій є колишня приналежність українських територій до різних імперій. Східна частина українських земель була складовою Російської імперії. Відповідно за традиціями їй ближча авторитарна модель управління. Західна Україна тяжіла до західноєвропейської ідеології, оскільки була частиною Австро-Угорської імперії. Отже, ціннісне поле української політичної культури формується набором різноаспектних — іноді полярних — детермінант: на Заході спостерігається перевага раціонального начала, тоді як на Сході переважають ірраціональні, стихійні, емоційно-вольові компоненти [9, с. 248].

Таким чином, результат приналежності окремих частин українських земель до різних державних утворень проявляється в наш час у баченні майбутнього України. Західна Україна більшим чином тяжіє до європейської спільноти, а Східна — до Росії. Не можна оминати ще один важливий аспект — релігійні відмінності в українському суспільстві, які у певному сенсі детермінують ментальність українців, здійснюючи вплив на їхні ідеологічні уподобання. Як зазначає в окресленому контексті М. Шаповал, «існування українського православного і греко-католицького світів несе в собі не лише елементи церковної юрисдикції, але має світоглядне та культурно-політичне значення» [8, с. 99]. На початку ХХ ст. церковні відмінності на українських землях співвідносилися з двома окремими політичними досвідами — авторитарна царська дійсність та обмежена парламентська монархія з виборами і нерозвиненою партійною системою в Австро-Угорщині [8, с. 100].

Аналізуючи європейський релігійно-культурний фон, Папа Римський Іоанн Павло II вказував на одночасне існування в лоні Європи двох культурних традицій – західної (латинської) та східної (візантійської) [5, с. 133]. Європа для нього вважалася певною єдністю культур, численність яких є багатством Європи. Латинська традиція європейської культури корелює із розсудливістю, логічністю, натомість східна культурна традиція більш пов'язана з чуттєвістю та містичністю. Іоанн Павло II, описуючи обидві культурні традиції, метафорично означував їх терміном «дві легені», вважаючи, що Європа не здатна дихати без однієї з наявних легень. Україна для нього була певною «брамою між Сходом та Заходом». Причому саме на території України, на думку Іоанна Павла II, церква дихає «двома легенями східної та західної традицій» [5, с. 133].

Свідченням зародкових елементів демократії є поява на українських територіях Магдебурзького права, за яким середньовічні міста могли здійснювати самоврядування, приймати самостійні рішення, що стосувалися їхньої території. Коріння демократії простежуються і в козацькій добі. Козацька ієрархія була побудована таким чином, що напрошуються аналогії з розподілом гілок влади на законодавчу, виконавчу і судову (Ш. Л. Монтеск'є). Також важливим досягненням козацтва було утвердження приватної власності, що є одним із проявів сучасного ліберально-демократичного устрою. Згодом, у радянську епоху навіть за часів тоталітарного режиму Й. Сталіна в українській політичній культурі можна виявити певні прояви демократії (рух дисидентів).

Отже, прагнення до розбудови демократичного устрою можна відстежити в різні часи існування українського народу. Звідси випливає важливий висновок — замість запозичення традицій формування демократії у розвинутих західних держав варто розвивати свої власні демократичні традиції. У цьому випадку зникає загроза відторгнення запозиченого досвіду в українському політико-культурному середовищі. Ураховуючи закоренілий характер традицій обрання представників влади, потреба розвитку і використання саме цих ідей у сучасному виборчому процесі є особливо актуальною. Їх необхідно розвивати і використовувати в сучасних політичних процесах, що сприятиме якісному покращенню виборчого процесу і перехідного періоду, який Україна здійснює на шляху до демократії.

Розглядаючи перехідний процес від тоталітарного режиму до демократії, слід ураховувати об'єктивні обставини розвитку державотворчих процесів в Україні. Як зазначають Дж. Сакс та О. Пивоварський: «Україна переживає не одну, а цілих три трансформації: перехід від диктатури до демократії, від колонії до самостійної нації та від економічного занепаду до оздоровлення і зростання. Небагатьом країнам в історії людства довелося розв'язувати ці

три проблеми водночас» [7, с. 12]. Унаслідок економічного занепаду виникла соціально-дезадаптована частина суспільства, представники якої апатичні стосовно політики держави, вони просто виживають. А з іншого боку, з'явилася верства заможних громадян, головна мета яких — на думку пересічних громадян — полягає у збільшенні капіталу. Не важко здогадатися, що погляди стосовно змісту державної політики України у цих двох суспільних груп кардинально різні. З урахуванням відсутності середнього класу як важливого прошарку українського суспільства ця проблема стає вкрай актуальною. Без її вирішення процес переходу до демократії повною мірою важко уявити.

Також слід звернути увагу на загрозові технології маніпуляції громадською думкою з боку окремих політичних сил, які спрямовані на поглиблення протиріч між різними суспільними групами. Найбільша небезпека для втілення ефективних демократичних стандартів в Україні, на наш погляд, полягає у налаштуванні однієї частини населення проти іншої, коли певну спільноту протиставляють іншій спільноті як ворожу. Причому така ситуація є особливо небезпечною і може призвести до жахливих наслідків з огляду на те, що більшість громадян навіть не здогадується, що стали жертвами маніпуляційних технологій.

Складність політичного переходу України полягає також у корупції у владних органах та слабкій циркуляції еліт. Олігархи, які прагнуть поставити своїх представників на владні посади, вимагають лобювати їхні інтереси. Пересічні ж громадяни знаходяться в ситуації виживання. Політична система України потребує докорінної зміни. До влади мають прийти молоді незаангажовані політики, що здобули її завдяки власним здібностям і патріотичним поглядам щодо майбутнього України, а не завдяки підтримці великого капіталу. Однією лише люстрацією, яка певним чином нагадує боротьбу з єретиками в Середньовіччі, неможливо нічого вдіяти.

Для подолання означених протиріч необхідно, щоб громадяни отримували знання щодо політичної діяльності своєї держави [6, с. 88]. Це дасть їм змогу здійснювати свідомий вибір представників влади, сприятиме зменшенню впливу маніпуляційних технологій як під час виборчого процесу, так і при прийнятті важливих рішень органами державної влади.

Для того щоб громадяни мали позитивне ставлення до політики в державі, вони мають бачити зацікавленість держави їхніми інтересами. Лише за таких умов індивіди проявлятимуть активність і солідарність у державних справах, підтримуватимуть державну ідеологію, виконуватимуть нормативно-правові норми, патріотично ставитимуться до України. Коли ж політики, партії, державні службовці вирішуватимуть незрозумілі для громадян справи, зростатиме апатія громадян до політичних процесів у державі, що є

прямою перепоною громадянському суспільству, яке передбачає не лише активність, але й контроль за діяльністю суб'єктів політики. Узагалі для того щоб людина відчула потребу в залученні до вирішення певної політичної проблеми, ця проблема має бути для неї цікавою. І перш ніж викликати інтерес у індивіда, всяка проблема спочатку повинна стати зрозумілою. Це означає, що органи державної влади мають всіляко сприяти розповсюдженню політичних знань у суспільстві. Громадяни мають знати, що вони здатні впливати на події в державі, причому їхній вплив не буде знівельовано.

В окресленому контексті доречно буде розглянути PR-технології у виборчому процесі України. Переважно результатом виборчих перегонів є підсумки змагань команд PR-технологів та їх замовників за голоси виборців.

Як зазначає І. В. Альошина, «щоб управляти подіями, вже не достатньо управляти поведінкою людей. Сьогодні необхідно управляти тим, що люди думають та відчують, формувати громадську думку та настрої» [1, с. 4]. Через слабку організацію, невміння донести головний «меседж» своїх програм політичні партії вимушені наймати команду фахівців для підвищення шансів у перемозі на виборах. Цікавим є розгляд способів маніпулювання масовою свідомістю, основою якого виступає соціальний міф — розповсюдження ідей, які сприймаються переважно на віру, без будь-якого критичного осмислення. Для утвердження соціальних міфів технологія маніпулювання передбачає використання великої кількості конкретних методів впливу на свідомість людей. Це і пряме підтасовування фактів, і замовчування небажаної інформації, поширення брехні та наклепу, подання напівправдивої інформації. Також можна додати маніпулювання результатами соціологічних досліджень.

Звісно, коли людина недостатньо обізнана із суттю тих чи інших політичних подій, її легко ввести в оману. Головним у цьому випадку стає переконливість аргументів, що й виступає запорукою успішності маніпуляційних технологій. Власне кажучи, маніпуляційні технології можна подолати завдяки критичному осмисленню індивідом будь-якої інформації стосовно певних політиків чи політичних подій. Для цього варто пам'ятати, що всяка інформація, подана в ЗМІ, є потенційно недостовірною.

Інша ситуація виникає за умов здійснення впливу на підсвідомість людей. У цьому випадку в індивіда виникає впевненість у тому, що ставлення до певних подій чи явищ є власним, хоча насправді воно формується внаслідок цілеспрямованого впливу на реципієнта за допомогою конкретних методів. Прикладом можуть бути: нейролінгвістичне програмування, ефект 25-го кадру тощо. Боротися самостійно з такими технологіями доволі важко. Тому для витіснення методів впливу на підсвідомість повинна бути залучена державна інформаційна політика (законопроекти стосовно радіо, телебачен-

ня, інтернет-простору тощо). Тобто наразі постає необхідність у здійсненні контролю медіа-простору на предмет поданої інформації для аудиторії.

Для України перехід від радянського авторитаризму до демократії став доволі складним унаслідок руйнації таких необхідних елементів для розбудови демократії, як наявність громадянського суспільства, розвинена правосвідомість, місцеве самоврядування, економічна суверенність громадян по відношенню до держави тощо. «Складність ситуації посилюється тим, що в Україні переплітаються два різнорідних процеси. По-перше, здійснюється перехід від становища одного із залежних регіонів наддержави до стану самостійної держави; по-друге, руйнується стара авторитарно-бюрократична система і робиться спроба утвердити нову модель суспільного розвитку, основними характеристиками якої повинні стати змішана економіка, політичний плюралізм, громадянське суспільство, права і свобода слова» [2, с. 614]. Відмінність українського переходу ускладнюється тим, що Україна здійснювала відхід назад у бік авторитарного режиму. Якщо в радянські часи управління здійснювала партійна номенклатура, то на зміну їй прийшли кланово-олігархічні групи. Небезпека цього полягає не лише в лобюванні інтересів кланів олігархів, але й в обмеженому доступі чесних політиків, які не мають підтримки великого капіталу. Одне з найважливіших завдань на шляху до демократії — позбавлення політичної системи цих деструктивних елементів і подолання корупції. Також важливим є підвищення активності громадян, їх залучення до політичної діяльності. Стосовно перспектив розвитку політичної культури необхідно сформулювати консолідуючу ідею, яка дасть можливість виробити спільне бачення майбутнього України.

Набуває також важливості мобілізація активності суспільства в сенсі розуміння цінності незалежності. Причому ця активність повинна мати постійний характер, а не тимчасовий (лише на час виборів). Ні політики, ні політичні партії не захищатимуть інтереси громадян, якщо вони залишатимуться апатичними до подій у власній державі. Задля цього слід створювати проекти, спрямовані на формування зацікавленості в активності різних суспільних груп. Це передбачає налагодження ефективного способу комунікації між владою і громадянами. Ідею повернення до застарілого режиму авторитаризму потрібно залишити в минулому. Україна вже здійснила пролив у бік демократії. Ураховуючи, що в умовах глобалізації сучасний етап розвитку суспільства називають «інформаційним», інструментів для здійснення означених заходів достатньо. Відповідно шлях до розбудови сильних та ефективних демократичних інститутів є єдиним і найбільш правильним.

Таким чином, у різні періоди існування українського народу можна виявити стійке прагнення українців до самоідентифікації, намагання здобути

власну державність. Це насамперед проявляється у способі прийняття рішень, який дуже схожий на сучасні демократичні вибори. На заваді демократичному переходу стоїть низка причин: корупція в політичній системі, відсутність середнього класу, геополітичні, культурні, релігійні відмінності, відсутність базових політичних знань. Процес переходу до демократії ускладнюється маніпуляційним впливом політичних технологій на свідомість і підсвідомість виборців, що справляє деструктивний вплив на виборчий процес. Виборці під впливом маніпулювання позбавляються розуміння своєї ролі в цій «нечесній грі», вони втрачають орієнтири в політичному просторі, залишаючись незахищеними наодинці зі своїми проблемами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алешина И. В. Паблик Рилейшнз для менеджеров и маркетологов / И. В. Алешина. – М. : Ассоц. авт. и изд. «Тандем» : ГНОМ-ПРЕС, 1997. – 256 с.
2. Кремень В. Г. Україна: альтернативи поступу (критика історичного досвіду) / В. Г. Кремень та ін. – К. : ARS-UKRAINE, 1996. – 793 с.
3. Литвин В. Політична культура українського суспільства: традиції та сучасність / В. Литвин // Столичные новости. – 2002. – 19–25 марта (№ 10). – С. 3.
4. Лісовий В. С. Культура – ідеологія – політика / В. С. Лісовий. – К. : Вид-во ім. О. Теліги, 1997. – 352 с.
5. Моджеєвські А. Про європейську сутність України у вченні Папи Римського Івана Павла II / Аркадіуш Моджеєвські // Історико-політичні проблеми сучасного світу : зб. наук. ст. – Чернівці : Рута, 2008. – Т. 17–18. – С. 132–137.
6. Поліщук І. О. Політичні знання та політичні інтереси громадян у контексті виборчого процесу (вітчизняний та іноземний досвід) / І. О. Поліщук // Людина і політика. – 2001. – № 4. – С. 87–96.
7. Сакс Д. Економіка перехідного періоду: уроки для України : [пер. з англ.] / Д. Сакс, О. Пивоварський. – К. : Основи, 1996. – 345 с.
8. Шаповал М. Політична культура України / М. Шаповал // Наук. зб. Укр. Вільн. Ун-ту. – Мюнхен, 1995. – Т. 15. – С. 95–106.
9. Шлемкевич М. Галичанство / М. Шлемкевич // Політол. читання. – 1993. – № 1. – С. 245–301.

УКРАИНСКАЯ ПОЛИТИЧЕСКАЯ КУЛЬТУРА В КОНТЕКСТЕ ДЕМОКРАТИЧЕСКОЙ ПЕРСПЕКТИВЫ: ЭЛЕКТОРАЛЬНЫЙ РАКУРС

Полищук О. А.

Одним из наиболее важных заданий на пути к демократии является избавление политической системы от деструктивных элементов и преодоление коррупции.

Также важным является повышение активности граждан, их приобщение к политической деятельности. Относительно перспектив развития политической культуры необходимо сформулировать консолидирующую идею, которая даст возможность выработать общее видение будущего Украины. Граждане Украины должны осознавать ценность своей независимости. Есть также потребность в налаживании эффективной коммуникации между властью и гражданами.

Ключевые слова: политическая культура, избирательный процесс, демократия, PR-технологии.

UKRAINE POLITICAL CULTURE IN DEMOCRATIC PERSPECTIVE: ELECTORAL CONTEST

Polishchuk O. O.

The most important tasks are to cleanse political system from destructive elements and corruption. Also it is significant to raise citizen's social activity and attraction them to political movement. In conformity with prospects of developing of political culture it is necessary to formulate an idea, which lets on common vision of a future of Ukraine.

It is necessary for society clearly realize that independence is great value. Citizens should take a part in political life of state, moreover, they should be active all the time (not only during election). If people are indifferent, do nothing for own country, they interests will not be protected by politicians and political parties. That is why it is very important to create and introduce projects, which will motivate different social groups to take part in state's life. These steps will help to make communication between authority and citizens effective.

Outmoded idea of returning to authoritarian regime must be forgotten. Ukraine have made huge spurt to democratization, but real democracy depends on the development of political culture. In conditions of globalization Ukraine has so-called «informative» level of development, that is why points, which were previously mentioned, could be achieve. The only right way for the country is to create and improve effective democratic institutions.

Ukrainians had strong aspiration for realizing national identity and getting great power statehood during time of historical development. An evidence of this fact is using ways of elections which similar to present-day democratic electives ways by them. There are a lot of reasons, which complicate transfer process to democracy they are political corruption, absence of middle class, geopolitical, cultural, religious distinguishes, lack of basic knowledge about political system. This process also complicated because of manipulation with elector's consciousness and sub consciousness. The result of this influence is that citizens don't realize the role they play in that «unfair game», they lose guideline in space of political events and stay to face with their problems without support and protection.

Key words: political culture, electoral process, democracy, PR-technology's.

